

شناخت اولویت‌های توسعه گردشگری شرق استان سمنان (کاربرد ترکیب گروه کانونی و منطق سلسله‌مراتبی)

علی اصغر شالبافیان^{۱*}، ندا زرندیان^۲

۱. دانشیار گروه مدیریت جهانگردی، دانشگاه سمنان

۲. دانشجوی دکتری گردشگری، دانشگاه علامه طباطبائی

(دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۱۳ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۱۱)

Identifying Tourism Development Priorities in the East of Semnan Province (Combined Application of Focal Group and Hierarchical Logic)

Ali Asghar Shalbafian^{1*}, Neda Zarandian²

1. Associate Professor, Department of Tourism Management, University of Semnan

2. Ph.D. Student of Tourism, Allameh Tabatabai University

(Received: 2/Jan/2020

Accepted: 30/Apr/2020)

Abstract

Sustainable tourism development planning based on the existing potentials in any region of the country is an obvious necessity. Considering the adoption of a government development approach to Semnan province in recent years, this province can be considered as a good case to study. The east of the province, despite its high potential for tourism development as well as its geographical area, has received less attention. The purpose of this study is to identify the most important sustainable tourism projects in the east of Semnan province. For this purpose, applied, descriptive (non-experimental) and combined (qualitative-quantitative) research can be pursued. First, a focus group (qualitative method) consisting of 12 experts including officials, university professors and local people was used to identify the projects. After that, 30 output projects were ranked according to the degree of compliance with the criteria of sustainable development and the goals defined in the upstream documents using the Analytic Hierarchy Process (AHP) (quantitative method). According to the ranking, training the local people of the region, providing the necessary infrastructure in the sample areas and target villages, and determining appropriate marketing methods and preparing an advertising plan for tourism development in the region are of priority.

Keywords: Tourism, Semnan Province, Focus Group, Analytic Hierarchical Process.

چکیده

با توجه به ظرفیت‌های کشور، برنامه‌ریزی توسعه گردشگری پایدار امری ضروری است. در این میان، با توجه به اتخاذ رویکردهای توسعه‌ای دولت در سال‌های اخیر شرق استان سمنان علی‌رغم وجود پتانسیل‌های مطلوب، توسعه گردشگری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از این رو، هدف این پژوهش شناسایی مهمترین طرح‌ها و پروژه‌های پایدار گردشگری شرق استان سمنان است. بدین منظور، پژوهش حاضر کاربردی، توصیفی (غیرآزمایشی) و از نوع ترکیبی (کیفی-کمی) است. برای شناسایی طرح‌ها و پروژه‌های گردشگری از نظرات گروه کانونی (روش کیفی)، شامل ۱۲ تن از خبرگان از جمله مسئولین، اساتید دانشگاهی و مردم محلی بهره گرفته شد. سپس ۳۰ پروژه خروجی با توجه به میزان انطباق با معیارهای توسعه پایدار و اهداف تعریف شده در اسناد بالادستی با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (روش کمی) AHP رتبه‌بندی شدند. بر اساس رتبه‌بندی صورت گرفته، آموزش به مردم محلی منطقه، بسترسازی زیرساخت‌های لازم در مناطق نمونه و روستاهای هدف و تعیین شیوه‌های مناسب بازاریابی و تهیه نقشه تبلیغاتی برای توسعه گردشگری در منطقه از اولویت بیشتری برخوردار می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، استان سمنان، گروه کانونی، تحلیل-سلسله‌مراتبی.

مقدمه

به استناد گزارش اخیر سازمان جهانی جهانگردی، گردشگری با جابه‌جایی ۱,۳۲۶ میلیون نفر در مزرهای بین-المللی به تجارتی ۱/۶ تریلیون دلاری تبدیل شده است که به تنهایی شامل ۷ درصد از صادرات جهانی می‌شود (WTO, 2018). این سهم فزاینده گردشگری در اقتصاد جهانی برای بسیاری از کشورها که به دنبال ایزاری کارآمد برای توسعه هستند، اغواکننده است. از این رو، بسیاری از کشورها به تعریف و تعدیل چشم‌اندازها، اهداف و سیاست‌های خود در انطباق با این صنعت اقدام کرده‌اند. در کشور نیز اسنادی همچون سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه و قوانین برنامه توسعه کشور بالاخص برنامه‌های پنجم و ششم توسعه، از جمله بارزترین نمونه‌های تاکید بر جایگاه گردشگری به شمار می‌روند (سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، ۱۳۸۴؛ سیاست‌های کلی برنامه ششم، ۱۳۹۴؛ قوانین برنامه توسعه پنجم، ۱۳۸۹؛ قوانین برنامه توسعه ششم، ۱۳۹۶). بدین ترتیب با وجود ظرفیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در کشور، توسعه و برنامه‌ریزی به منظور تعدیل محدودیت‌های اقتصادی همچون بیکاری و فراهم‌سازی فرصت‌های اقتصادی و درآمدزایی و کمک به رفع تصویر منفی ایجاد شده از کشور در اذهان جهانی از جایگاه و اهمیت بسیاری در برنامه‌ریزی اقتصادی برخوردار است. این درحالی است که گزارش‌های جهانی با درج رقم ۴ میلیون و ۹۶۷ هزار نفر گردشگر ورودی به کشور و درآمد ۴ میلیارد و ۴۰۲ میلیون دلاری در سال ۲۰۱۷، هنوز با اهداف تعیین شده در سیاست‌های بالادستی مبنی بر نیل به ۲۰ میلیون نفر گردشگر ورودی و ۲۵ میلیارد دلار درآمد حاصل از آن، فاصله فاحشی را نشان می‌دهند (سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، ۱۳۸۴؛ WTO, 2019). جایگاه رقابت‌پذیری گردشگری کشور در قیاس با سایر کشورها نیز بر این موضوع صحنه می‌گذارد. چنانچه بر اساس گزارش رقابت‌پذیری سفر و گردشگری مجمع جهانی اقتصاد، ایران به لحاظ رقابت‌پذیری جهانی در صنعت گردشگری از میان ۱۳۶ کشور منتخب، در رتبه ۹۳ قرار دارد (WTO, 2018). علاوه بر ضعف در گردشگری بین-المللی، به نظر می‌رسد وضعیت گردشگری داخلی کشور نیز نتوانسته ایده‌آل مورد انتظار بسیاری از خبرگان این حوزه را برآورده سازد. از این منظر، برنامه‌ریزی صحیح و دارای

قابلیت اجرایی برای دستیابی به اهداف توسعه‌ای تعریف شده گردشگری در کشور، خواه برای جذب بیشتر گردشگران خارجی و خواه برای افزایش شمار سفرهای داخلی امری ضروری است. برنامه یاد شده، هم در سطح کلان و هم در سطوح پایین‌تر از جمله منطقه‌ای باید اجرایی شود. بدین منظور، در سطح کشوری مطالعات مختلفی صورت گرفته است (یعقوبی منظری و آقامیری، ۱۳۹۷؛ شجاعی و نوری، ۱۳۸۶؛ واحدپور و جعفری، ۱۳۹۰). برخی از این مطالعات به خارج از کشور نظر داشته‌اند و سعی کرده‌اند تا با توجه به رقبای گردشگری جمهوری اسلامی ایران، برنامه‌ریزی فرامرزی و بین‌المللی برای توسعه گردشگری کشور تبیین نمایند (یعقوبی منظری و آقامیری، ۱۳۹۷). در اثر یاد شده، یعقوبی منظری و آقامیری (۱۳۹۷)، ابزار MTSWOT را به عنوان تکنیکی در جهت شناسایی استراتژی‌های توسعه پایدار گردشگری ایران به کار برده‌اند و توسعه پایدار گردشگری کشور را در ارتباط با رقبایی همچون ترکیه، عمان، کویت، عربستان سعودی، بحرین، امارات و قطر مورد بررسی قرار می‌دهند. اما برخی دیگر از مطالعات، به جای توجه به ابعاد خارجی، به داخل کشور نظر داشته و با توجه به ساز و کارهای داخلی و سیاست‌های کشور، به ارائه الگوی توسعه پایدار گردشگری کشور می‌پردازند (شجاعی و نوری، ۱۳۸۶). دسته‌ای دیگر از مطالعات مرتبط با برنامه‌ریزی پایدار گردشگری در سطح کشور، بر زیرساخت‌های مرتبط با توسعه پایدار گردشگری توجه داشته و به صورت جزئی‌تر مسئله را به واسطه ابزار سوات، مورد مطالعه قرار داده‌اند (واحدپور و جعفری، ۱۳۹۰).

در سطوح خردتر نظیر شهرستان و استان نیز تلاش‌هایی جهت برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری صورت گرفته است (فعلی و محسنی، ۱۳۹۷؛ عظیمی‌گهرز و تیموری، ۱۳۹۴). فعلی و محسنی (۱۳۹۷) در بررسی استان البرز و براساس ساز و کار سوات، رویکرد تهاجمی را با توجه به بررسی‌های انجام شده، مرجح دانسته‌اند. بررسی انجام شده در شهرستان بندرانزلی نیز نتیجه‌ای مشابه را در پی داشته و محققان را به راهبرد تهاجمی رهنمون شده است (عظیمی‌گهرز و تیموری، ۱۳۹۴). در مقابل، بررسی صورت گرفته در شهرستان بانه بر مبنای ابزار سوات، بیشتر بر استراتژی تدافعی در راستای تحقق توسعه پایدار

اولویت‌بندی پروژه‌های گردشگری پرداخته که در ادامه در راستای ظرفیت‌های موجود در ناحیه پژوهش، امکان افزایش بهره‌وری آن در صنعت گردشگری و بهره‌گیری از منافع متعدد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن مورد توجه قرار می‌گیرد.

در پژوهش حاضر، آنچه به عنوان رویکرد حاکم در نیل به اولویت‌های توسعه گردشگری در شرق استان سمنان باید مدنظر قرار گیرد، تبیین رویکرد توسعه پایدار و نقش آن در برنامه‌ریزی گردشگری با ردیابی در ادبیات پژوهشی است. در سال ۱۹۸۷، کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه در گزارشی تحت عنوان «آینده مشترک ما» - که به گزارش برانت لندن معروف است - منتشر کرد، در این گزارش موثرترین راه برای حفاظت از محیط زیست و توسعه اقتصادی اتخاذ رویکردی جدید است که توسعه پایدار نامیده می‌شد (Tefler and Sharply, 2008: 30). توسعه پایدار، توسعه‌ای است که احتیاجات نسل حاضر را بدون لطمه زدن به توانایی نسل‌های آتی در تامین نمودن نیازهای خود برآورده می‌سازد (World Commission on Environment and Development, 1987). سه اصل اساسی بر روح این رویکرد توسعه‌ای حاکم است:

- پایداری زیست محیطی، بدین معنی که توسعه با حفظ فرآیندهای زیست محیطی، بیولوژیک، و منابع ذی‌ربط سازگار باشد.

- پایداری عوامل فرهنگی و اجتماعی، بدین معنی که توسعه موجب افزایش کنترل انسان بر زندگی خود می‌شود و توسعه با عوامل فرهنگی و ارزشی که در این راه تحت تاثیر قرار می‌گیرند، منافات ندارد و موجب تقویت هویت جامعه می‌شود.

- پایداری اقتصادی، بدان معنی که زمانی توسعه از نظر اقتصادی با بازده بالا انجام می‌شود، که نظارت و کنترل لازم بر منابع اعمال شود و بتوان آن را برای نسل‌های آینده حفظ کرد (McIntyre, 1993: 10). با توجه این رویکرد توسعه‌ای و طرح آن در مجامع و دستورالعمل‌های بین‌المللی نظیر کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل (نشست هفتم در سال ۱۹۹۹)، کدهای اخلاق گردشگری سازمان جهانی جهانگردی (۱۹۹۹)، کنوانسیون تنوع زیستی، رهنمودهای تنوع زیستی و توسعه گردشگری (۲۰۰۳)، بیانیه کبک (۲۰۰۲)، نشست جهانی توسعه پایدار (ژوهانسبورگ، ۲۰۰۲)، کنفرانس بین‌المللی درباره تغییرات آب و هوایی و گردشگری

گردشگری در این شهرستان تاکید داشته است (پورمحمدی، نعیمی و ایرانی، ۱۳۹۴).

برنامه‌ریزی در جهت توسعه پایدار گردشگری در سطح شهرهای کشور نیز مرسوم است و در این میان، می‌توان به نمونه‌هایی نظیر شهر ارومیه (زالی و اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۴)، شهر بمپور (ناروئی و شارع‌ملاشاهی‌خمکی، ۱۳۹۷)، شهر خرم‌آباد (ابراهیم‌زاده، ملکی و فرهادی‌نژاد، ۱۳۹۴)، شهر لاهیجان (زیاری، جمالی و صادقی، ۱۳۹۶) و شهر ملایر (رحمانی، شمس و حاتمی‌فر، ۱۳۸۹)، اشاره کرد.

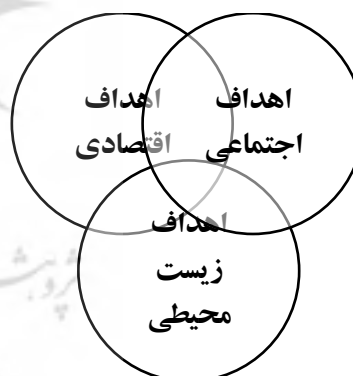
روستاها نیز از منظر برنامه‌ریزی پایدار گردشگری مورد بررسی قرار گرفته‌اند؛ چه به صورت برنامه‌ریزی پایدار برای مجموعه‌ای از روستاها نظیر مطالعه مهدوی و دیگران (۱۳۹۳) که در آن هفت روستای برتر کشور در زمینه تاریخی - فرهنگی از جمله لافت، میمند، کندوان، ایبانه، اورامان، ماسوله و انبوه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. چه به صورت مطالعه موردی روستاها نظیر مطالعه کارگر (۱۳۹۳)، در مورد روستای ایبانه و یا مطالعه در مورد لواسان کوچک که به عنوان فضایی روستایی توسط رکن‌الدین‌افتخاری، مهدوی و اکبری‌سامانی (۱۳۹۲)، انجام شده است.

برخی از مطالعات نیز بر رویکرد منطقه‌ای خاص تاکید داشته‌اند؛ نظیر برنامه‌ریزی برای منطقه نمونه گردشگری سد شهید عباسپور (فیروزی و دیگران، ۱۳۹۲)، برنامه‌ریزی برای منطقه خلیج فارس (برقی و دیگران، ۱۳۹۱) و یا حتی بررسی ناحیه غرب مازندران (رحمانی، مولائی هشتجین و آمارشیرکیائی، ۱۳۹۵).

در پژوهش حاضر، شناخت و برنامه‌ریزی پایدار بر منطقه‌ای خاص در شرق استان سمنان بررسی شده است. این ارزیابی، همزمان با افزایش شمار گردشگران خارجی و گردشگران داخلی به بخش شرقی استان سمنان را از جمله مناطق شهری و روستایی این منطقه مدنظر قرار داده است. منطقه‌ای که به نظر می‌رسد با وجود پتانسیل‌های بالای گردشگری، مطالعاتی در جهت شناسایی برنامه‌های عملیاتی برای توسعه پایدار در آن صورت نگرفته است. چنانچه بنا بر ادعای موجود از اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری این استان، تنها ۵۱۱ مسافر خارجی و در حدود یک میلیون مسافر داخلی از این منطقه با وجود ظرفیت‌های بالای گردشگری همچون تاریخ کهن و سرشار از منابع و جاذبه‌های متنوع تاریخی - فرهنگی و طبیعی بازدید داشته‌اند. از این جهت در ادامه، نخست به شناسایی و سپس

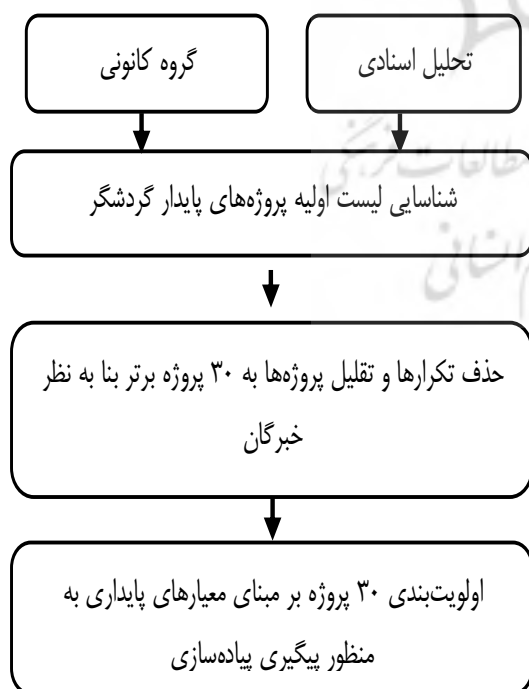
گام نخست، باید به شناسایی پروژه‌های پایدار توسعه گردشگری در منطقه پرداخته می‌شد. بدین منظور دو منبع کلیدی اطلاعاتی در دسترس بود؛ اسناد بالادستی و پیشین و همچنین خبرگان. به منظور بررسی اسناد موجود مرتبط که در آن‌ها اشاراتی بر پروژه‌های پایدار جهت توسعه گردشگری شده بود، از روش تحلیل اسنادی بهره گرفته شد؛ روش اسنادی نقش مکملی داشته است. اما به منظور گردآوری نظرات خبرگان در خصوص پروژه‌های امکان‌پذیر پایدار توسعه گردشگری در شرق استان سمنان، از روش گروه کانونی استفاده شد. در پژوهش حاضر خبرگان مطلع گردشگری منطقه، جامعه آماری مورد بررسی را تشکیل می‌دادند که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند دوازده نفر -تعداد افراد گروه کانونی بنا به نظر بازرگان (۱۳۹۱) بین شش تا دوازده نفر باید باشند- از ایشان به عنوان نمونه انتخاب شدند. نمونه مزبور شامل خبرگان دانشگاهی، مدیران محلی و همچنین افراد خبره محلی در ناحیه پژوهش بودند. مصاحبه با گروه کانونی طی چندین جلسه ۴۵ تا ۲ ساعته برگزار شد. تجمیع آراء خبرگان در گروه کانونی و بررسی اسناد بالادستی موجود ما را به یک فهرست اولیه از طرح‌ها پروژه‌های پایدار گردشگری در منطقه رهنمون شد.

(تونس، ۲۰۰۳ و ۲۰۰۷)، به مرور زمان مفهوم توسعه پایدار به صنعت گردشگری راه پیدا کرد و مفهومی جدید در قالب توسعه پایدار گردشگری، شکل گرفت. توسعه پایدار گردشگری بنا به تعریف سازمان جهانی جهانگردی (۲۰۰۵)، باید شامل توسعه‌ای شود که تمامی آثار فعلی و آتی اقتصادی، اجتماعی و محیطی را در نظر گرفته، نیاز بازدیدکنندگان، صنعت، محیط و جوامع میزبان را برآورده سازد. اثربخشی این رویکرد جایگزین، منجر شده تا بسیاری از کشورها در مسیر نیل به توسعه، رویکرد پایدار را برگزیده و به برنامه‌ریزی مبتنی بر پایداری در گردشگری بپردازند. چنانچه هال^۱ (۲۰۰۰)، رویکرد برنامه‌ریزی پایدار برای گردشگری را پس از طرح رویکردهای منفعت‌گرایی، رویکرد اقتصادی، صنعت‌گرا، رویکرد کالبدی- فضایی و جامعه‌گرا، به عنوان آخرین و بهترین شکل از رویکردهای برنامه‌ریزی در این صنعت، ذکر می‌نماید. در پژوهش حاضر نیز، این رویکرد در انتخاب اولویت‌های توسعه گردشگری استان با سه محوریت تامین منافع جامعه محلی، حفظ پایداری زیست محیطی و نیل به اهداف توسعه اقتصادی مدنظر می‌باشد:

شکل ۱. ارزش‌ها و اصول توسعه گردشگری پایدار، ضیایی و عزیزی،

۳۱:۱۳۹۳

شکل ۲. فرآیند تحقیق

داده‌ها و روش کار

از آنجایی که خروجی پژوهش حاضر، قابلیت به کارگیری عملی را دارد، می‌توان آن را در دسته پژوهش‌های کاربردی جای داد و از آن منظر که فرآیند تحقیق حاضر در محیطی طبیعی و بدون دستکاری صورت خواهد پذیرفت؛ می‌توان آن را پژوهشی غیرآزمایشی (توصیفی) برشمرد. علاوه بر این، پژوهش پیش- روی، نوعی پژوهش ترکیبی (کیفی- کمی)، به شمار می‌رود. در

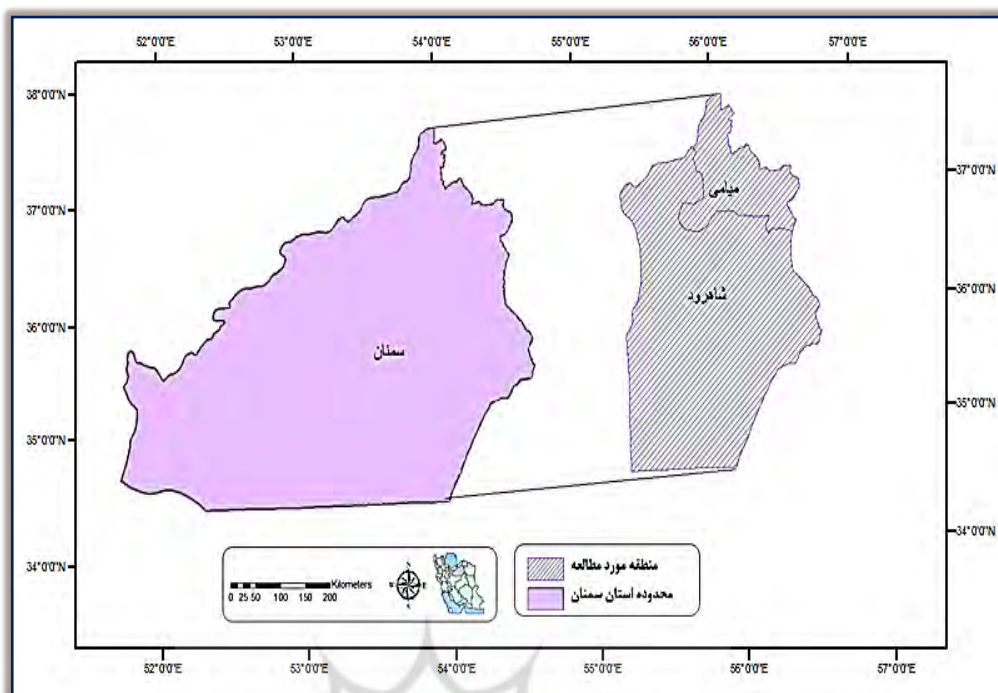
گردشگران پایتخت (تهران) و خراسان شمالی است. علاوه بر این، قرارگیری این استان در حاشیه جاده تهران-مشهد، ظرفیت مناسبی برای جذب مسافران عبوری به این منطقه فراهم کرده است. موقعیت قرارگیری این استان در حاشیه جنوبی استان‌های شمالی کشور به عنوان مقاصد پربازدید کشور نیز خود ظرفیت توسعه گردشگری در این استان را بالا برده است. چنان‌که، از تورهای ترکیبی با استان‌های مزبور در جهت توسعه گردشگری می‌توان بهره برد. مسلماً پتانسیل‌های یاد شده برای شرق استان نیز صادق هستند. مقصود از شرق استان سمنان، دو شهرستان میامی و شاهرود است که دو شهرستان یاد شده از منابع و جاذبه‌های متعدد دارای برد بین‌المللی و ملی و همچنین در اشکال مختلف نظیر طبیعی، تاریخی و فرهنگی، برخوردار هستند. وجود پوشش‌هایی نظیر جنگل ابر، جنگل قطری، جنگل اولنگ، منطقه خوش بیلاق، آبشار مجن، دشت شقایق و آفتابگردان و جنگل دشت شاد، از جمله جاذبه‌های طبیعی قابل توجه در این منطقه به شمار می‌روند. علاوه بر این، وجود مقابر بزرگانی همچون شیخ ابوالحسن خرقانی، بایزید بسطامی و شیخ حسن جویری، ظرفیت‌های فرهنگی بزرگی برای توسعه گردشگری معنوی فراهم می‌آورند. وجود کاروانسراها شکل دیگری از جاذبه‌های تاریخی موجود در منطقه را شکل داده که می‌توانند خود کاربری گردشگری بگیرند؛ کاروانسراهایی همچون کاروانسرا ده ملا، کاروانسرا شاه‌عباسی، میاندشت و عباس‌آباد. غنای فرهنگی موجود در منطقه نیز، پتانسیل بالایی را برای عرضه میراث معنوی فراهم آورده است. از جمله این میراث که در سال‌های اخیر در قسمت شرقی استان، پررنگ شده مراسم گل‌غلطان، است. باتوجه به ظرفیت‌های یاد شده، پژوهش حاضر در پی تعریف اولویت‌های پروژه‌های قابل بهره‌برداری برای توسعه هرچه بیشتر گردشگری در این منطقه است.

پس از تهیه فهرست اولیه پروژه‌های پایدار گردشگری و حذف طرح‌ها و پروژه‌های تکراری، بار دیگر پروژه‌ها در اختیار پنج نفر از خبرگان با تجربه به منظور تقلیل سنجش اولیه طرح‌ها و پروژه‌ها به میزان ۳۰ طرح و پروژه قرار گرفت. در گام بعد، اولویت‌بندی پروژه‌ها به منظور درجه‌بندی پروژه‌ها در راستای توسعه پایدار گردشگری و همچنین پیگیری اجرایی‌سازی آن‌ها باید، صورت می‌پذیرفت. در این میان، روش‌ها و رویکردهای مختلفی به منظور اولویت‌بندی موجود است (زنجیرچی، ۱۳۹۰: ۱۱-۱۲). یکی از روش‌های مشهور، روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) به شمار می‌رود که در پژوهش حاضر به کار گرفته شد.

به منظور تجزیه و تحلیل اسناد بالادستی مرتبط و همچنین نتایج ارزیابی متن به دست آمده از مصاحبه گروه کانونی، از روش تحلیل محتوی بهره گرفته شد. روش تحلیل محتوی روشی برای گردآوری و تحلیل محتوای متن است. در پژوهش حاضر «متن» مورد تحلیل متن اسناد مرتبط و همچنین شنیده‌های مکتوب شده از فرآیند مصاحبه گروه کانونی بوده است. علاوه بر این، تحلیل محتوی در واحد موضوعی، صورت پذیرفت.

اما به منظور اولویت‌بندی ۳۰ پروژه گردشگری شرق استان سمنان بر اساس معیارهای پایداری، از نرم افزار اکسپرت چویس، استفاده شد. بدین شکل که نظرات چهار خبره کلیدی، به صورت میانگین و در قالب مقایسات زوجی، وارد و در نرم افزار، امتیاز نهایی برای هر پروژه تعیین شد.

در باب شناخت ناحیه پژوهش، موقعیت جغرافیایی ناحیه مورد مطالعه در پژوهش حاضر، شرق استان سمنان می‌باشد. جایگاه ویژه توسعه گردشگری در استان سمنان را می‌توان از سه نظر، مورد توجه قرار داد. نخست قرارگیری استان سمنان در پیرامون بزرگترین بازارهای گردشگری کشور، از جمله بازار

شکل ۳. موقعیت جغرافیایی ناحیه پژوهش در شرق استان سمنان

شرح و تفسیر نتایج

به منظور شناخت و تحلیل نظرات خبرگان، گروه کانونی در جلسات متعدد برگزار شد. نتیجه برگزاری گروه‌های کانونی، شناسایی بیش از ۱۰۰ پروژه برای توسعه پایدار در منطقه بود. در گام اول، پروژه‌های تکراری از لیست اولیه حذف و سپس پروژه‌های باقی‌مانده جهت غربالگری اولیه در اختیار پنج نفر از خبرگان کلیدی قرار گرفت. خبرگان، پروژه‌های یاد شده را بر اساس اهمیت و امکان عملیاتی‌سازی به ۳۰ پروژه ذیل تقلیل دادند. پروژه‌های مزبور، در واقع پیشنهادهایی برای توسعه گردشگری شرق استان است که حول محورهایی نظیر موارد زیر شکل گرفته است:

- یکی از مواردی که در توسعه گردشگری نقشی کلیدی دارد وجود زیرساخت‌های لازم جهت پذیرش گردشگران است. در این میان امکانات اقامتی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در شهرستان شاهرود با توجه به ورود گردشگران داخلی و بین‌المللی برای بازدید از جاذبه‌های فرهنگی-تاریخی و طبیعی ارزشمند این منطقه، بر خوداری از امکانات اقامتی، از اولویت‌های توسعه گردشگری به شمار می‌رود.

- سالانه حجم قابل توجهی از مسافران گذری از جاده تهران- مشهد استفاده می‌کنند. بخشی از جاده مزبور در

حداصل شاهرود- میامی، واقع شده است. حال آنکه به عقیده خبرگان گردشگری استان، نبود مجتمع رفاهی- اقامتی در موقعیت یاد شده باعث افزایش شمار تصادفات ناشی از خستگی رانندگی طولانی مدت، شده است. ایجاد مجتمع خدمات رفاهی- اقامتی می‌تواند این مشکل را رفع کند.

- احیای جاده ابریشم و به کارگیری آن در راستای توسعه گردشگری از جمله ایده‌هایی است که در هر دو سطح ملی و بین‌المللی، در سال‌های اخیر با استقبال روبرو شده است. این در حالی است که بخشی از بقایای این جاده در استان سمنان واقع شده است و این بقایا به عنوان منبعی قابل توجه از قابلیت به کارگیری در گردشگری، برخوردار است.

- وجود زمین‌های کشاورزی- به‌ویژه در شهرستان میامی- موجب شده تا ظرفیتی قابل توجه برای توسعه گردشگری کشاورزی در منطقه شرقی استان، شکل گیرد.

- با توجه به قرارگیری منطقه حفاظت شده توران در شرق استان سمنان، اشکال گردشگری حیات وحش در این ناحیه قابلیت توسعه دارد.

- وجود مقبره عرفای بزرگی همچون بایزید بسطامی، ابوالحسن خرقانی و ابن یمین فرومدی در منطقه مورد مطالعه، باعث شده تا بازار ویژه‌ای از گردشگران- در سطح ملی و سطح

- ایجاد سازه‌های سازگار با طبیعت برای توسعه طبیعت-گردی در مناطقی نظیر مجن، تنگه داستان، جنگل ابر و منطقه کالپوش، جهت توسعه گردشگری استان قابل تامل است.

- باتوجه به اینکه جاده تهران-مشهد، محل گذر بسیاری از مسافران داخلی به شمار می‌رود استفاده از تبلیغات جاده‌ای می‌تواند تاثیر به‌سزایی در جذب این دسته از مسافران به شرق استان داشته باشد.

- ارائه آموزش به جامعه محلی و فعالین صنعت، از جمله ضروریات برای توسعه پایدار گردشگری، در منطقه به شمار می‌رود.

در گام بعد، پروژه‌های اولیه باید بر اساس اهمیت و در راستای اولویت عملیاتی‌سازی و پایداری، رتبه‌بندی می‌شدند. با توجه به اینکه رویکرد حاکم بر مطالعه حاضر، رویکرد پایدار بود، از سه شاخص اصلی منفعت اقتصادی، منفعت جامعه میزبان و همچنین تاثیر منفی کمتر بر محیط زیست منطقه، به عنوان معیارهای اصلی بررسی پروژه‌های پیشنهادی در شرق استان در نظر گرفته شد. علاوه بر سه شاخص کلیدی یادشده، شاخص چهارمی نیز مدنظر نویسندگان بود؛ تطابق پروژه‌های مورد بررسی با اهداف و راهبردهای در اسناد بالادستی موجود، جدول زیر، رتبه‌بندی پروژه‌های مزبور، به تفکیک چهار شاخص را نشان می‌دهد:

بین‌المللی- جذب منطقه شوند. از این رو، توسعه گردشگری عرفانی، ظرفیت ویژه‌ای برای ناحیه شرقی استان سمنان به شمار می‌رود.

- روستاهای کویری موجود در منطقه نظیر روستاهای طرود، معلمان، سطوه و احمد آباد (خارتوران)، شهر بیارجمند و روستاهای دستجرد و قلعه بالا، رضا آباد، قابلیت توسعه گردشگری کویرگردی دارند. از این منظر، تجهیز و پیشرفت روستاهای مزبور، می‌تواند در توسعه گردشگری، نقش ویژه‌ای داشته باشد.

- مجموعه بسطام به عنوان یکی از جاذبه‌های برتر منطقه شرق استان سمنان قابلیت بالایی در راستای توسعه گردشگری دارد. تکمیل ثبت جهانی این مجموعه، تاثیر قابل توجه در بازاریابی و تاثیرگذاری آن بر صنعت گردشگری خواهد داشت.

- بررسی و توسعه اشکال جدید و مورد استقبال گردشگری نظیر گردشگری سلامت در شرق استان، می‌تواند ظرفیت‌های موجود در این زمینه را شکوفا سازد.

- کاروانسراها از جمله منابع قابل توجه منطقه مورد مطالعه برای توسعه گردشگری به شمار می‌روند که در سال‌های اخیر مغفول مانده‌اند. از این منظر، تعریف کاربری گردشگری و همچنین توسعه مسیر گردشگری با محوریت این دسته از بناها در استان، می‌تواند راهگشا باشد.

جدول ۱. طرح‌ها و پروژه‌های منتخب اولیه جهت توسعه پایدار گردشگری شرق استان به همراه تفکیک معیارهای اثرگذار امتیازها به تفکیک شاخص‌ها

عنوان پروژه	معیار اقتصادی (۰/۱۵۳)	معیار زیست محیطی (۰/۳۷۳)	منفعت جامعه محلی (۰/۲۳۴)	اسناد بالادستی (۰/۳۴۱)
موقعیت‌سنجی و تاسیس هتل‌های دو و سه ستاره در شهرستان شاهرود	۰/۰۷۲	۰/۰۵۴	۰/۰۶۵	۰/۰۳۵
شناسایی موقعیت مناسب و تاسیس مجتمع خدمات رفاهی- اقامتی و همچنین توسعه خدمات مجتمع‌های موجود در حاشیه جاده تهران- مشهد حداقل شاهرود- میامی	۰/۰۶۷	۰/۰۵۲	۰/۰۳۶	۰/۰۴
به کارگیری ظرفیت‌های مرتبط با جاده ابریشم جهت جذب گردشگران ملی و بین‌المللی	۰/۰۵۵	۰/۰۶۸	۰/۰۵۴	۰/۰۳۵
توسعه گردشگری کشاورزی (اگری‌توریسم) در منطقه شرق	۰/۰۵۵	۰/۰۶۹	۰/۰۵۴	۰/۰۴۵
توسعه اشکال مناسب گردشگری حیات وحش در منطقه توران سیاست	۰/۰۴۹	۰/۰۶۵	۰/۰۴۵	۰/۰۳۵
توسعه مسیر عرفان شرق در منطقه (بایزید بسطامی، ابوالحسن خرقانی، ابن یمین فرومدی)	۰/۰۴۹	۰/۰۵۴	۰/۰۶۴	۰/۰۳۵
پیشرفت و تجهیز روستاهای طرود، معلمان، سطوه و احمدآباد (خارتوران)، شهر بیارجمند و	۰/۰۴۲	۰/۰۶۹	۰/۰۵۲	۰/۰۴۷

				روستاهای دستجرد، قلعه‌بالا و رضاآباد در جایگاه پایگاه‌های کویرگردی پایدار
۰/۰۶۵	۰/۰۶۵	۰/۰۶۴	۰/۰۴۲	تکمیل مطالعات پرونده ثبت جهانی مجموعه بسطام و مرمت، آزادسازی حریم و ساماندهی مجموعه مذکور
۰/۰۳۴	۰/۰۴۷	۰/۰۴۵	۰/۰۴۰	توسعه اشکال مناسب گردشگری سلامت (پزشکی و تندرستی) و زیرساخت‌های مورد نیاز
۰/۰۴۷	۰/۰۶۵	۰/۰۳۵	۰/۰۴۰	بهره‌برداری و واگذاری کاروانسرای برتر منطقه جهت کاربری‌های گردشگری نظیر اقامتگاه گردشگری یا رستوران سنتی
۰/۰۴۷	۰/۰۵۴	۰/۰۳۶	۰/۰۳۹	توسعه مسیر کاروانسرا شاه‌عباسی (صفویه) (ده ملاشاه‌رود، فراش‌آباد، ارمیان، میان‌دشت، عباس‌آباد، صدرآباد)
۰/۰۲۵	۰/۰۶۵	۰/۰۵۵	۰/۰۳۷	توسعه محور کاروانسراهای جاده ابریشم (محمدآباد جاده ابریشم، شریف‌آباد، جهان‌آباد، نردین - کاروانسرای شریف‌آباد در دو کیلومتری ریل)
۰/۰۳۶	۰/۰۶۴	۰/۰۵۴	۰/۰۳۶	تهیه اطلس گردشگری شرق استان سمنان
۰/۰۳۵	۰/۰۴۵	۰/۰۳۶	۰/۰۳۴	توسعه محور گردشگری جهان‌آباد تا رضاآباد
۰/۰۶۵	۰/۰۵۴	۰/۰۵۴	۰/۰۳۱	توسعه اشکال متنوع و متناسب با طبیعت‌گردی پایدار قابل توسعه و نیازسنجی سازه‌های مورد نیاز جهت توسعه آن‌ها در مناطقی نظیر مجن، تنگه داستان، جنگل ابر و منطقه کالپوش
۰/۰۳۵	۰/۰۷۴	۰/۰۳۶	۰/۰۳۰	آمایش ظرفیت‌های اشکال مختلف جهت توسعه محصول گردشگری قسمت شرقی استان و منطقه‌بندی برای تعریف اشکال جدید قابل توسعه در هر منطقه
۰/۰۷۵	۰/۰۵۴	۰/۰۴۷	۰/۰۲۹	بهره‌برداری از حمام‌های قدیمی منطقه به عنوان حمام سنتی
۰/۰۵۴	۰/۰۶۴	۰/۰۶۵	۰/۰۲۸	موقعیت‌سنجی جهت اشکال مختلف تبلیغات جاده‌ای جهت جذب گردشگران گذری از جاده تهران - مشهد
۰/۰۴۵	۰/۰۳۵	۰/۰۴۷	۰/۰۲۷	توسعه زیرساخت‌های گردشگری مورد نیاز در روستاهای هدف منطقه و مناطق نمونه گردشگری
۰/۰۳۵	۰/۰۵۴	۰/۰۵۸	۰/۰۲۴	برندسازی برای کل منطقه شرق با استفاده از شهرت جهانی جاذبه‌های کلیدی چون بسطام، جنگل ابر و توران جهت جذب گردشگران بین‌المللی
۰/۰۳۵	۰/۰۱۴	۰/۰۶۸	۰/۰۲۳	احیا، حفظ و مرمت بافت روستایی و شهری در روستاها و شهرهای دارای بافت سنتی بر اساس اولویت
۰/۰۴۵	۰/۰۳۵	۰/۰۴۵	۰/۰۲۱	اولویت‌بندی و پیاده‌سازی مرمت و احیاء ابنیه تاریخی موجود در منطقه متناسب با ارزش تاریخی، کشش برای گردشگران و پتانسیل به کارگیری در تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز گردشگران (نظیر تبدیل به اقامتگاه یا رستوران سنتی)
۰/۰۶۵	۰/۰۶۵	۰/۰۶۹	۰/۰۲۱	شناسایی اشکال، موقعیت‌ها و زیرساخت‌های مورد نیاز جهت توسعه ژئوتوریسم
۰/۰۳۵	۰/۰۶۵	۰/۰۲۸	۰/۰۲۰	شناسایی اشکال، موقعیت‌ها و زیرساخت‌های مورد نیاز جهت توسعه گردشگری معدن
۰/۰۱۵	۰/۰۴۷	۰/۰۲۵	۰/۰۱۵	برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای مردم محلی و فعالین گردشگری در منطقه
۰/۰۲۵	۰/۰۵۲	۰/۰۶۹	۰/۰۱۳	به کارگیری ظرفیت‌های موجود جهت تعریف جشنواره‌ها و رویدادهای تازه در منطقه و تهیه تقویم رویدادها
۰/۰۳۵	۰/۰۳۵	۰/۰۵۴	۰/۰۱۳	آمایش روستاهای منطقه جهت شناسایی ظرفیت‌های قابل تعریف برای راه‌اندازی کسب و کارهای کوچک گردشگری توسط روستاییان و معرفی این ظرفیت‌ها به ایشان
۰/۰۴۵	۰/۰۳۴	۰/۰۶۵	۰/۰۱۲	به کارگیری ظرفیت‌های ریلی منطقه جهت توسعه اشکال مرتبط با قطار گردشگری و تعریف دو ایستگاه منطقه به عنوان بخشی از مسیر قطار گردشگری
۰/۰۶۵	۰/۰۳۴	۰/۰۴۵	۰/۰۱۱	آمایش منطقه جهت توسعه اشکال اقامتگاهی متناسب با طبیعت و پایدار در هر قسمت از شرق استان
۰/۰۳۵	۰/۰۳۵	۰/۰۵۷	۰/۰۱۱	شناسایی شیوه‌های تبلیغاتی موثر و متناسب با ظرفیت‌های گردشگری منطقه، تهیه نقشه بازاریابی برای قسمت شرق استان

جهت توسعه آن‌ها در مناطقی نظیر مجن، تنگه داستان، جنگل ابر و منطقه کالپوش را در اولویت قرار می‌دهند.

با تلفیق و ترکیب امتیاز معیارها و همچنین گزینه‌ها که از ماتریس‌های مقایسه‌ای زوجی حاصل شدند، امتیاز نهایی هر گزینه به دست می‌آید. جدول ۲، امتیاز نهایی و اولویت هریک از پروژه‌های مزبور را نشان می‌دهد. در این میان، ارائه آموزش به مردم محلی و فعالین گردشگری، اولویت اول را تشکیل می‌دهد. این امر نشان می‌دهد که به عقیده خبرگان ایجاد زیربنای فرهنگی لازم برای پذیرش و نحوه تعامل صحیح با گردشگران، از جمله اولویت‌هایی است که نادیده انگاشتن آن در بلند مدت می‌تواند همگام با آثار منفی اجتماعی و زیست محیطی بر جامعه میزبان، از یک سو و افت ورود گردشگران به منطقه از سوی دیگر باشد. پس از آن، توسعه زیرساخت‌های گردشگری مورد نیاز در روستاهای هدف منطقه و مناطق نمونه گردشگری، می‌تواند به عنوان اولویت دوم مورد نظر قرار گیرد. باید توجه داشت روستاهای هدف و مناطق نمونه، از جمله موقعیت‌های جغرافیایی به شمار می‌روند که از ظرفیت‌ها و منابع قابل توجه گردشگری در منطقه برخوردار می‌باشند. اما مسلماً توسعه گردشگری در این مناطق که لازمه اولیه آن ورود گردشگران به مناطق یاد شده است، بدون دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های اولیه، میسر نخواهد شد. موردی که به دفعات توسط خبرگان، مورد تاکید قرار گرفت.

به لحاظ معیار اقتصادی (با وزن نسبی اهمیت ۰/۱۵۳)، پروژه ۱P (موقعیت‌سنجی و تاسیس هتل‌های دو و سه ستاره در شهرستان شاهرود) با وزن نسبی ۰/۰۷۲ در اولویت اول قرار دارد. اما از نظر معیار محیط زیستی (با وزن نسبی ۰/۳۷۳)، چهار پروژه توسعه گردشگری کشاورزی (اکوتوریسم) در منطقه شرق (۴P)، پیشرفت و تجهیز روستاهای طرود، معلمان، سطوه و احمدآباد (خارتوران)، شهر بیارجمند و روستاهای دستجرد و قلعه‌بالا، رضآباد در جایگاه پایگاه‌های کویرگردی پایدار (۷P)، شناسایی اشکال، موقعیت‌ها و زیرساخت‌های مورد نیاز جهت توسعه ژئوتوریسم (۲۳P) و شناسایی ظرفیت‌ها موجود جهت تعریف جشنواره‌ها و رویدادهای تازه در منطقه و تهیه تقویم رویدادها (۲۶P) هرکدام با وزن نسبی ۰/۰۶۹ در اولویت هستند. بر مبنای منفعت جامعه محلی، پروژه آمایش ظرفیت‌های اشکال مختلف جهت توسعه محصول گردشگری قسمت شرقی استان و منطقه‌بندی برای تعریف اشکال جدید قابل توسعه در هر منطقه (۱۶P) در راستای توسعه گردشگری شرق استان سمنان، ارجح است. اسناد بالادستی پروژه بهره برداری از حمام‌های قدیمی منطقه به عنوان حمام سنتی و همچنین پروژه‌های تکمیل مطالعات پرونده ثبت جهانی جهانی مجموعه بسطام و مرمت، آزادسازی حریم و ساماندهی مجموعه مذکور و توسعه اشکال متنوع و متناسب با طبیعت‌گردی پایدار قابل توسعه و نیازسنجی سازه‌های مورد نیاز

جدول ۲. اولویت‌بندی و امتیاز نهایی پروژه‌ها

اولویت	عنوان	امتیاز نهایی
۱	برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای مردم محلی و فعالین گردشگری در منطقه	۰/۰۷۲
۲	توسعه زیرساخت‌های گردشگری مورد نیاز در روستاهای هدف منطقه و مناطق نمونه گردشگری	۰/۰۵۹
۳	شناسایی شیوه‌های تبلیغاتی موثر و متناسب با ظرفیت‌های گردشگری منطقه، تهیه نقشه بازاریابی	۰/۰۵۵
۴	توسعه اشکال متنوع و متناسب با طبیعت‌گردی پایدار قابل توسعه و نیازسنجی سازه‌های مورد نیاز جهت توسعه آن‌ها در مناطقی نظیر مجن، تنگه داستان، جنگل ابر و منطقه کالپوش	۰/۰۴۹
۵	تکمیل مطالعات پرونده ثبت جهانی جهانی مجموعه بسطام و مرمت، آزادسازی حریم و ساماندهی	۰/۰۴۹
۶	بهره‌برداری و واگذاری کاروانسرای برتر منطقه جهت کاربری‌های گردشگری نظیر اقامتگاه گردشگری	۰/۰۴۹
۷	شناسایی موقعیت مناسب و تاسیس مجتمع خدمات رفاهی - اقامتی و همچنین توسعه خدمات مجتمع -	۰/۰۴۷
۸	موقعیت‌سنجی جهت اشکال مختلف تبلیغات جاده‌ای جهت جذب گردشگران گذری از جاده تهران -	۰/۰۴۵
۹	احیا، حفظ و مرمت بافت روستایی و شهری در روستاها و شهرهای دارای بافت سنتی بر اساس اولویت	۰/۰۴۴
۱۰	آمایش روستاهای منطقه جهت شناسایی ظرفیت‌های قابل تعریف برای راه‌اندازی کسب و کارهای کوچک گردشگری توسط روستاییان و معرفی این ظرفیت‌ها به ایشان	۰/۰۳۹
۱۱	اولویت‌بندی و پیاده‌سازی مرمت و احیاء ابنیه تاریخی موجود در منطقه متناسب با ارزش تاریخی، کشش برای گردشگران و پتانسیل به کارگیری در تامین زیرساخت‌های مورد نیاز گردشگران (نظیر	۰/۰۳۶

۰/۰۳۳	آمایش منطقه جهت توسعه اشکال اقامتگاهی متناسب با طبیعت و پایدار در هر قسمت از شرق استان	۱۲
۰/۰۳۳	موقعیت‌سنجی و تاسیس هتل‌های دو و سه ستاره در شهرستان شاهرود	۱۳
۰/۰۳۳	پیشرفت و تجهیز روستاهای طرود، معلمان، سطوه و احمد آباد (خارتوران)، شهر بیارجمند و روستاهای دستجرد و قلعه بالا، رضا آباد در جایگاه پایگاه‌های کوپرگردی پایدار	۱۴
۰/۰۳۱	توسعه گردشگری کشاورزی (اگری‌توریسم) در منطقه شرق	۱۵
۰/۰۳۰	توسعه اشکال مناسب گردشگری حیات وحش در منطقه توران سیاست	۱۶
۰/۰۳۰	توسعه مسیر عرفان شرق در منطقه (بایزید بسطامی، ابوالحسن خرقانی، ابن یمنی فرومدی)	۱۷
۰/۰۲۹	شناسایی اشکال، موقعیت‌ها و زیرساخت‌های مورد نیاز جهت توسعه ژئوتوریسم	۱۸
۰/۰۲۹	شناسایی اشکال، موقعیت‌ها و زیرساخت‌های مورد نیاز جهت توسعه گردشگری معدن	۱۹
۰/۰۲۹	توسعه مسیر کاروانسرا شاه عباسی (صفویه) (ده ملا شاهرود، فراش آباد، ارمیان، میاندشت، عباس آباد،	۲۰
۰/۰۲۸	توسعه محور کاروانسراهای جاده ابریشم (محمد آباد جاده ابریشم، شریف آباد، جهان آباد، نردین-)	۲۱
۰/۰۲۷	توسعه محور گردشگری جهان آباد تا رضا آباد	۲۲
۰/۰۲۷	برندسازی برای کل منطقه شرق با استفاده از شهرت جهانی جاذبه‌های کلیدی چون بسطام، جنگل ابر و توران جهت جذب گردشگران بین‌المللی	۲۳
۰/۰۲۷	توسعه اشکال مناسب گردشگری سلامت (پزشکی و تندرستی) و زیرساخت‌های مورد نیاز (پزشکی و	۲۴
۰/۰۲۲	به کارگیری ظرفیت‌های مرتبط با جاده ابریشم جهت جذب گردشگران ملی و بین‌المللی	۲۵
۰/۰۲۰	آمایش ظرفیت‌های اشکال مختلف جهت توسعه محصول گردشگری قسمت شرقی استان و منطقه - بندی برای تعریف اشکال جدید قابل توسعه در هر منطقه	۲۶
۰/۰۲۰	به کارگیری ظرفیت‌ها موجود جهت تعریف جشنواره‌ها و رویدادهای تازه در منطقه و تهیه تقویم	۲۷
۰/۰۲۰	تهیه اطلس گردشگری شرق استان سمنان	۲۸
۰/۰۱۹	بهره‌برداری از حمام‌های قدیمی منطقه به عنوان حمام سنتی	۲۹
۰/۰۱۸	به کارگیری ظرفیت‌های ریلی منطقه جهت توسعه اشکال مرتبط با قطار گردشگری و تعریف دو ایستگاه منطقه به عنوان بخشی از مسیر قطار گردشگری	۳۰

قرار گرفت و در راستای توسعه آن، پیشنهادات قابل پیگیری در این زمینه، به شرح زیر است:

- آموزش مردم محلی و فعالیت گردشگری در منطقه؛ باید در نظر داشت که انتفاع بیشتر از منافع گردشگری و کاهش مضرات ناشی از این صنعت در راستای توسعه پایدار گردشگری جز با ایجاد دیدگاه مثبت مردم محلی به این صنعت و همگامی آن با ارائه آموزش‌های لازم به هر دو گروه مردم محلی و فعالین صنعت، میسر نخواهد شد.

- توسعه زیرساخت‌ها در روستاهای هدف و مناطق نمونه گردشگری؛ که البته در سال‌های اخیر شناسایی روستاهای هدف و مناطق نمونه گردشگری با هدف توسعه متمرکز مبتنی بر مناطق دارای بیشترین ظرفیت‌ها و منابع گردشگری که در برخی از نقاط کشور صورت پذیرفته است. این در حالی است که صرف وجود منابع، توسعه پایدار

تبلیغات، محوریت سومی است که به عنوان اولویت، مورد توجه قرار گرفت. این موضوع از آنجا نشأت می‌گیرد که بسیاری از مصاحبه‌شوندگان نه نبود جاذبه‌های گردشگری در منطقه، بلکه نبود تبلیغات صحیح و ناشناخته‌ماندن، ظرفیت‌های گردشگری شرق استان را عامل اصلی عدم توسعه‌یافتگی گردشگری در حد مطلوب در منطقه، دانسته‌اند. از این منظر، شناسایی شیوه‌های تبلیغاتی موثر و متناسب با ظرفیت‌های گردشگری منطقه، تهیه نقشه بازاریابی برای قسمت شرق استان می‌تواند راهگشا باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش پیش‌رو، تلاشی در جهت شناسایی و اولویت‌بندی پروژه‌ها و اقدامات قابل پیگیری برای توسعه گردشگری در شرق استان سمنان است که در نهایت بر ۳۰ پروژه اولویت‌بندی

در منطقه خلیج فارس (مطالعه موردی: جزیره قشم). مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، ۳(۷)، ۷۵-۹۳. بازرگان، عباس (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران: نشر دیدار.

پورمحمدی، محمدرضا، نعیمی، کیومرث و ایرانی، احمد (۱۳۹۴). ارزیابی و تدوین استراتژی‌های توسعه پایدار گردشگری با استفاده از تکنیک SWOT و IEA (مطالعه موردی: شهرستان بانه). نشریه گردشگری شهری، ۲(۳)، ۳۰۵-۳۱۹.

رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود و اکبری‌سامانی، ناهید (۱۳۹۲). ارائه الگوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک). نشریه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۵(۱)، ۱۲۳-۱۴۶.

رحمانی، ولی‌اله، مولائی‌هشتجین، نصراله و آمارشیرکیائی، تیمور (۱۳۹۵). تحلیل راهبردی گردشگری روستایی ناحیه غرب مازندران در راستای توسعه پایدار. فصلنامه فضا و توسعه روستایی، ۵(۱۷)، ۱۳۵-۱۵۳.

رحمانی، بیژن، شمس، مجید و حاتمی‌فر، ساناز (۱۳۸۹). امکان سنجی توسعه پایدار گردشگری در شهر ملایر با استفاده از مدل SWOT، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱۱(۳)، ۱۳-۲۵.

زالی، نادر، و اسماعیل‌زاده، یعقوب (۱۳۹۴). قابلیت سنجی توسعه گردشگری با رویکرد توسعه پایدار در شهر مرزی ارومیه. نشریه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۵(۱۴)، ۸۹-۱۰۴.

زنجیرچی، سید محمود (۱۳۹۰). فرایند تحلیل سلسله مراتبی فازی. تهران: انتشارات صناعی.

زیاری، کرامت‌اله، جمالی، کیوان و صادقی، فرشید (۱۳۹۶). ارائه الگوی توسعه پایدار گردشگری شهری (نمونه موردی: شهر لاهیجان). نشریه گردشگری شهری، ۴(۴)، ۷۷-۵۵.

شجاعی، منوچهر، و نوری، نورالدین (۱۳۸۶). بررسی سیاست‌های دولت در صنعت گردشگری و ارزیابی الگوی توسعه پایدار صنعت گردشگری کشور. دانش مدیریت، ۲۰(۷۸)، ۶۳-۹۰.

ضیایی، محمود و عزیزی، عذرا (۱۳۹۳). راهنمای شاخص‌های ارزیابی توسعه پایدار گردشگری. تهران: نشر علوم

گردشگری شکل نخواهد گرفت و تامین زیرساخت‌های مورد نیاز از جمله الزامات اولیه برای تحقق این مهم به شمار می‌رود. در این میان، روستاهای هدف و مناطق نمونه شرق استان سمنان نیز مستثنی نبوده و همچنان نبود زیرساخت‌های ضروری از جمله دغدغه‌های توسعه گردشگری در این مناطق به شمار می‌رود.

- تهیه نقشه بازاریابی و شناسایی شیوه‌های مناسب تبلیغاتی مرتبط با گردشگری؛ بنا بر اذعان خبرگان فعال در صنعت گردشگری شرق استان سمنان، علی‌رغم وجود جاذبه‌ها و منابع چشم‌گیر مانند بسطام که پتانسیل عرضه در سطح بین‌المللی را دارند، نبود شیوه‌های تبلیغاتی صحیح منجر شده تا بهره‌برداری کافی از این ظرفیت‌ها صورت نپذیرفته و جاذبه‌های متعدد منطقه ناشناخته باقی بمانند. در این میان، با توجه به محل‌گذر بودن ناحیه پژوهش، توجه به تبلیغات جاده‌ای اثرگذار از جمله راهکارهای مناسب، به شمار می‌رود.

- توجه به پتانسیل کاروانسراهای منطقه در توسعه گردشگری؛ کاروانسراهای شرق استان سمنان از جمله دارایی‌های ارزشمند منطقه در جهت توسعه پایدار گردشگری به شمار می‌روند که ظرفیت‌های آن‌ها مغفول مانده است. این درحالی است که بسیاری از کشورهای پیشرو در صنعت گردشگری به اشکال متعددی از بناهای تاریخی خود بهره‌برده‌اند که این امر می‌تواند الگوی مناسبی را برای بهره‌برداری مطلوب از کاروانسراهای ناحیه پژوهش در راستای گردشگری را فراهم آورد.

در کنار این اولویت‌های برتر، می‌توان به ایجاد مجتمع‌های خدمات رفاهی - اقامتی، حفظ و مرمت بافت سنتی روستایی و شهری در منطقه، آمایش روستایی در راستای شناخت و معرفی ظرفیت‌های توسعه گردشگری، قابل طرح است که البته پیگیری طرح ثبت جهانی مجموعه بسطام نیز از اهمیت فراوانی برخوردار است.

منابع

ابراهیم‌زاده، عیسی، ملکی، گل‌آفرین و فرهادی‌نژاد، حسین (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری با تاکید بر توسعه گردشگری با تاکید بر توسعه پایدار در ناحیه خرم‌آباد. نشریه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۵(۱۴)، ۱-۷۴.

برقی، حمید، دهقان‌حسام‌پور، محمد، طوسی، رمضان و جمینی، داود (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری

- اجتماعی. مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۴). سند چشم انداز ۱۴۰۴. مجلس شورای اسلامی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶). *قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*. مجلس شورای اسلامی ایران (۱۳۸۹). *قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران* مقام معظم رهبری (مدظله) (۱۳۹۴). سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه. ناروئی، زهرا و شارع‌ملاشاهی‌خمکی، راضیه (۱۳۹۷). بررسی و استفاده از توان‌های بالقوه جهت توسعه و جذب گردشگری پایدار شهری (مطالعه موردی شهر بامپور - استان سیستان و بلوچستان). *فصلنامه علمی تخصصی پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار*، ۱(۲)، ۵۱-۶۱. واحدپور، غلام‌عباس و جعفری، مهتاب (۱۳۹۰). راهبردهای مدیریت و توسعه پایدار زیرساخت‌های گردشگری ایران با تاکید بر مدل SWOT. *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱(۱)، ۸۶-۱۰۰.
- یعقوبی‌منظری، پریسا و آقامیری، سیدامید (۱۳۹۷). شناسایی استراتژی‌های توسعه پایدار صنعت گردشگری ایران با استفاده از تکنیک متاسوات و ارائه راهکارهای مناسب. *نشریه بررسی‌های بازرگانی*، ۳۲(۸۷-۸۶)، ۱-۱۵.
- عظیمی‌گهراز، سیده سمیه و تیموری، ایرج (۱۳۹۴). ارزیابی فعالیت‌های گردشگری در شهرستان انزلی و ارائه راهبردهای بهینه در راستای برنامه‌ریزی گردشگری پایدار منطقه با استفاده از ANP و SWOT. *نشریه گردشگری شهری*، ۲(۲)، ۱۳۷-۱۵۲. فیروزی، محمدعلی، گودرزی، مجید، زارعی، رضا و اکبری، عبدالمطلب (۱۳۹۲). ارزیابی توان اکولوژیک منطقه نمونه گردشگری سد شهید عباسپور با تاکید بر توسعه پایدار گردشگری. *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۳(۲۸)، ۱۵۳-۱۷۶. فعلی، محمد و محسنی، انسیه (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی توریسم و گردشگری در استان البرز با رویکرد توسعه پایدار. *نشریه اختصاصی معماری و شهرسازی ایران*، ۱(۱)، ۷-۱.
- کارگر، بهمن (۱۳۹۳). راهبردهای برنامه‌ریزی، جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری با استفاده از تکنیک SWOT. *فصلنامه اطلاعات جغرافیایی سپهر*، ۲۳(۹۰)، ۸۱-۷۳. مهدوی، داوود، رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا و سجاسی‌قیداری، حمداله (۱۳۹۳). طراحی راهبردهای توسعه پایدار گردشگری روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران. *نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۰(۵۶)، ۲۷۵-۳۰۰.

- Hall, C. M. (2000). *Tourism Planning: Basic, Concepts, Cases*. New York: Routledge.
- McIntyre, G. (1993). *Sustainable tourism development guide for local planner*. Madrid: World Tourism Organization.
- Tefler, D.J., & Sharply, R. (2008). *Tourism and Development in the developing world*. New Yourk: Routledge.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. Brundtland.
- World Economic Forum (WEF). (2017). *The Travel and Tourism Competitiveness Report*. Geneva.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2018). *Tourism Highlights. (2018 Report Edition)*, Retrived from UNWTO: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419876>
- United Nations World Tourism Organization UNWTO. (2019). *Tourism Highlights. (2019 Report Edition)*, Retrived from UNWTO: <https://www.eunwto.org/doi/book/10.18111/9789284421152>
- United Nations Environment Programme., & World Tourism Organization. (2005). *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. Paris: United Nations Environment Programme, Division of Technology, Industry and Economic.